

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

ВІСНИК

ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ
КУЛЬТУРИ

Випуск 1

Бібліотекознавство
Документознавство
Інформатика

Збірник наукових праць

Бібліотека ХДАК
інв. № 433700

Харків • ХДАК
1999

УДК [025.5:323.15](477)

В.А.Маркова

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА РЕЦЕПЦІЯ БІБЛІОТЕЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЕТНІЧНИХ МЕНШИН

Розглянуто феномен бібліотечного обслуговування етнічних меншин на фоні трансформації західної культури. Особлива увага приділяється аналізу сучасного стану культури, визначеному як постмодерністський.

Фахівці з бібліотекознавства констатують той факт, що «майже всі національні і регіональні бібліотечні служби донедавна обслуговували лише домінуючі групи населення, надаючи матеріали й інформацію найбільш поширеною в тій чи іншій країні мовою. Бібліотечне обслуговування мовами національних і культурних меншин було рідкістю» [1, с. 19]. Пояснення цього феномена можливе з застосуванням культурологічного підходу, котрий передбачає розгляд явищ як прояв певного типу культури. Ставлення суспільства до бібліотечного обслуговування етнічних меншин зумовлено типом культури, і зміна його орієнтирів в цьому напрямі визначається саме змінами типу культури.

Культурологічний підхід базується на цілій низці культурологічних концепцій (О. Шпенглера, Й. Хейзинги, Л.П. Карсавіна, школи «Аналів», тартусько-московської семіотичної школи), для яких характерним є розгляд культури як цілісних символічних світів.

Виходячи з принципу позанадходженості та культурно-історичного розмаїття, культурологічний підхід передбачає розгляд не культури взагалі, а розмаїття конкретних культур. Його застосування дає змогу дослідити сутність, динаміку розвитку окремих культурних форм (зокрема і бібліотечного обслуговування) в ментальному просторі конкретних культур.

Культурологія пропонує цілий ряд типологій культури. Для пояснення феномена бібліотечного обслуговування етнічних меншин найбільш підходять ідеї, викладені в культурологічній концепції О. Шпенглера, яка є історично першою серед культурологічних концепцій, через критику або розвиток якої формувались більш пізні дослідження. Саме в ній, у цілісній формі, знайшли відбиття основні культурологічні теми.

В основі шпенглеровської культурфілософії лежить ідея локальних культур, розвиток яких є циклічним. «В долі окремих культур, що змінюють одна одну, зростають одна біля одної, торкаються, відтискують одна одну,

вичерпується зміст всієї людської історії» [2, с. 262]. О. Шпенглер виділяє вісім таких культур: античну (аполонівську), арабську (магічну), західноєвропейську (фаустівську), єгипетську, індійську, китайську, майя, русько-сибірську. Кожна культура переживає народження, розквіт та загибель, неминучим моментом її долі є занепад і виникнення цивілізації. «Як тільки ціль досягнена і ідея, вся повнота здійснена назовні, культура раптом дубіє, відмирає, її кров звертається, сили надламуються — вона становиться цивілізацією [2, с. 264].

Проблему експлікації культурної цілісності розробляє О. Шпенглер за допомогою «фізіогномічного» методу, сутність якого полягає у виділенні прасимволу (первофеномена) культури, що підпорядковує всі окремі культурні форми. Розгортання прасимволу в часі через окремі культурні форми становить долю культури. Єдність прасимволу культури виявляється в існуванні єдиного стилю, що пронизує все розмаїття культурних форм. Динаміка культури полягає в її саморозвитку як становлення стилю, який виявляє прасимвол у конкретних формах.

Розглядаючи західноєвропейську культуру, О. Шпенглер констатує, що кінець XIX — початок XX ст. знаменує її «завершеність», «смерть», «захід», «кінець», «кризу». Описуючи таку трансформацію, як перехід від «культури» до «цивілізації», він виділяє її фундаментальну особливість як «переоцінку всіх цінностей» [2, с. 537]. Єдиний стиль, що забезпечував надіндивідуальну цілісність культури, піддається руйнуванню. Йому на зміну йде розмаїття культурних форм, яке робить проблематичним існування єдиного комунікативного простору.

Реакцією на виклик «ситуації кінця» стала модерністська стратегія, яка є спробою подолати культурне різноманіття через посилення центрування, пошуку мета-мови, мета-конструкції, через реалізацію Утопії.

Семантичне поле поняття «модерн» містить в собі два значення. Перше пов'язує з модерном всі епохи, що переживають свою «сучасність» — новизну, друге — з естетичним модернізмом кінця XIX ст., для якого визначальним була опозиція до культури Нового часу. Саме в другому значенні це поняття використовується далі.

В основі всіх модерністських проєктів є конструювання тотального простору культури і спроба його реалізації [3, с. 408]. Відповіддю на неможливість модернізму забезпечити єдність, центрування культурного простору став розвиток процесів «децентрації, детериторіалізації і деконструкції» (Д. Харві), «прощання з настирливою ідеєю єдності» (Ж.-Ф. Люгар) [4, 5]. У сучасному гуманітарному знанні для визначення такого стану культури використовується поняття «постмодернізм», що сприймається як сучасна фаза культури. Більшість західних учених вважають, що перехід від модернізму до постмодернізму здійснився в середині 50-х рр. [6, с. 203]. Один із найавторитетніших теоретиків

постмодернізму В. Вельш вважає, що «постмодернізм починається там, де закінчується ціле» [7, с. 129] і є «станом радикальної плюральності» [8, с. 4].

Постмодерністський стан культури відзначається відмовою від етноцентризму на користь плюральності і рівноправності культур, увагою до «іншого», автентичністю, «багатоголоссям» різних культурних світів, що існують в децентрованому культурному просторі.

Спираючись на викладене вище, можна зробити культурологічну рецепцію феномена бібліотечного обслуговування етнічних меншин, дослідити динаміку його розвитку на фоні трансформації західної культури.

Бібліотечне обслуговування етнічних меншин можна розглядати у двох вимірах: 1) бібліотечне обслуговування започатковане безпосередньо етнічними меншинами; 2) бібліотечне обслуговування етнічних меншин, що було ініційоване державою.

У період розвитку західноєвропейського типу культури переважав перший варіант. Разом з тим слід зауважити, що до XVII—XVIII ст. говорити про бібліотечне обслуговування не коректно, оскільки основними функціями тогочасних бібліотек були збирання і зберігання документів [9, с. 91]. Бібліотеки, що збирали і зберігали документи, пов'язані з певною етнічною культурою, існували у формах приватних колекцій, зібрань при релігійних закладах. Епоха Просвіти зробила домінуючою функцією бібліотек — функцію організації використання документів, що реалізовувалася в різних формах обслуговування. Саме на той час поширеною формою бібліотек стає бібліотека громади.

Західноєвропейський культурний організм до кінця XIX ст. перебував у стані цілісності, відбувався активний розвиток його власних культурних форм (зокрема і бібліотек). Тому ставлення до бібліотечного обслуговування етнічних меншин з боку держави було байдужим. Випадки, коли приватні колекції рукописів та друкованих видань мовами етнічних меншин осідали в національних бібліотеках, бібліотеках університетів країн, що були місцем проживання етнічних меншин, насамперед пов'язані з модою на екзотику. Потім на їх основі створювались спеціалізовані відділи, сектори. Так, історія сектору Східних рукописів Національної бібліотеки в Парижі розпочинається з колекції Королівської бібліотеки (середина XVI ст.), яка в свою чергу була утворена з приватних колекцій, конфіскованих під час гонінь на релігійні меншини [10, с. 170]. Зібрання книг та рукописів етнічних меншин у загальних бібліотеках мало велике значення у збереженні їх національної культури, на відміну від приватних зібрань та зібрань релігійних закладів там краще забезпечувалось їх зберігання (насамперед через періодично виникаючу міжнаціональну, міжрелігійну ворожнечу, що призводила до знищення культурних цінностей). Але такі бібліотеки не здійснювали обслуговування етнічних меншин. Як спочатку заснування цих книжкових зібрань, так і нині — вони, насамперед, база наукових досліджень, їх

користувачі — науковці, фахівці, що вивчають історію та культуру цих народів.

Ситуація докорінно змінилась з трансформацією культури в цивілізацію. Західноєвропейська культура втрачає самопочуття єдності і цілісності. Спробою подолати процеси розсіювання є модерністський проект, що передбачає універсалістське бачення. Етнічна строкатість стає проблемою для держави, тому вихід вбачається в асиміляції етнічних меншин. Допомогу в цих процесах повинна надавати бібліотека, нині бібліотечне обслуговування етнічних меншин здійснюється за ініціативою держави, але при цьому воно переслідує ціль асиміляції. Так, біографічна література про іммігрантів містить багато згадок про публічні бібліотеки, що допомогли їм прижитись на новій батьківщині. Бібліотечна асоціація Онтаріо в 1919 р. призначила комісію з метою «прилучити іммігрантів до канадського способу життя, надати їм можливість вивчити і оцінити мову, закони, державний устрій і ідеали країни» [11, с. 134]. Про роль бібліотек у процесі пристосування іммігрантів до нових умов життя свідчить той факт, що в США «Комітетом роботи з народженими за кордоном» було видано серію брошур: Ледбеттер Е. «Польські емігранти і їхнє читання» (Чикаго, 1924), Мей Світ «Італійські емігранти та їхнє читання» (Чикаго, 1925), Алексіос Алісон «Греки-емігранти та їхнє читання» (Чикаго, 1926) [12].

На відміну від демократичних країн, де вирішення проблеми етнічної різноманітності здійснювалось, насамперед, створенням сприятливих умов для глобалізації культури через усунення національних феноменів, у тоталітарних системах це робилось насильницьким шляхом (фашизм, сталінізм). Реакцією на неможливість реалізації універсалістської Утопії стала відмова від ідеї цілісності взагалі, на зміну їй прийшла ідея множинності, не основана на єдності. Будь-яка множинність, зокрема й етнічна, з проблеми перетворюється на цінність.

Саме на період 50-60-х рр. приходяться суттєві зміни в суспільстві країн Заходу. В Північній Америці розпочалось «етнічне відродження», що виявилось в активізації діяльності етнокультурних організацій, прагненні до збереження своєрідних рис культури і побуту. Так, у цей період у США функціонувало 1800 культурно-просвітницьких організацій, 2000 шкіл, 400 періодичних видань етнічних меншин [13, с. 25]. У цьому виявився протест, направлений проти нівелювання культурних відмінностей під впливом процесів урбанізації, індустріалізації і розвитку масової інформації.

Розпочаті процеси вплинули і на інститути влади, викликавши зміну орієнтирів у національному питанні. На зміну асиміляційній політиці в середині 60-х рр. приходять етнічний плюралізм як офіційна доктрина більшості розвинутих поліетнічних країн. Виникнувши як теоретична і практична альтернатива асиміляційному напрямку, етнічний плюралізм виходив із можливості співіснування різних етнічних груп зі збереженням їх етнокультурних відмінностей. Ця переорієнтація знайшла відбиття в

законодавчому закріпленні принципу юридичної рівності всіх громадян незалежно від расової, національної та етнічної належності. Були впроваджені заходи щодо задоволення культурних потреб етнічних меншин. Так, з метою втілення в життя політики мультикультуризму, основи якої були сформульовані в 1971 р., у Канаді, була створена міцна організаційна структура по задоволенню етнокультурних потреб, до складу якої входила і бібліотека.

Зміна типу культури викликала відповідні зміни в інформаційному просторі: розвиток бібліотечного обслуговування етнічних меншин перейшов на інший організаційний рівень і став одним із пріоритетних напрямів.

Однією з перших бібліотек, що організувала обслуговування етнічних меншин, була Публічна бібліотека Торонто, в якій у 1957 р. було організовано Центр іноземних мов, що пізніше названий Центром мов Великого Торонто. В 1970 р. у Національній бібліотеці Канади було організовано відділ обслуговування національних меншин, головною метою якого було розповсюдження літератури різними мовами, що не є державними мовами Канади, через існуючу мережу публічних бібліотек [14]. У Австралії створено Робочу групу бібліотечного обслуговування груп населення, що представляють різні культури штату Вікторія. При Бібліотечній асоціації Великобританії функціонує Група обслуговування багатокультурного населення, яка підготувала два основоположних документи Бібліотечної асоціації Великобританії «Публічні бібліотеки у Великобританії, що поєднують різні культури» та «Добір і підготовка бібліотечних та інформаційних працівників із числа представників етнічних меншин» [1, с. 21-22]. При Нідерландському центрі читання і бібліотек діє спеціальна комісія з питань бібліотечного обслуговування емігрантів [15].

У Скандинавських країнах діють національні організації, що вирішують питання бібліотечного обслуговування етнічних меншин. Для потреб іммігрантів у Данії було створено спеціальний комітет, метою якого була організація для робітників-іммігрантів бібліотечного обслуговування на тому ж рівні, що й на їх батьківщині. В 1984 р. у Данії була заснована Центральна бібліотека для іммігрантів [16]. У Норвегії центром бібліотечного обслуговування іммігрантів є бібліотека ім. Дейхмана в Осло [17]. В 1991р. відкрито новий центр літератури для іммігрантів у Стокгольмській Публічній бібліотеці [18].

Нині питання обслуговування етнічних меншин вирішується на міжнародному рівні. З 1985 р. у структурі ІФЛА сформована спеціальна секція — Section on Library Services to Multicultural Population (Секція бібліотечного обслуговування багатокультурного населення) [1].

Таким чином, рецесія бібліотечного обслуговування етнічних меншин із застосуванням культурологічного підходу свідчить, що динаміка його розвитку виявилась чутливою до тих трансформацій європейської культури, які визначаються зміною її типів. Сучасний тип культури, визначений як

постмодерністський, передбачає перетворення етнічної множинності з проблеми на цінність, що в свою чергу викликає відповідні зміни в інформаційному просторі і створює сприятливі умови для розвитку бібліотечного обслуговування етнічних меншин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Фостер М. Деятельность секции ИФЛА по библиотечному обслуживанию групп населения, представляющих различные культуры// Библиотековедение и библиография за рубежом.— 1990.— №126.— С. 18-31
2. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Т. 1. Геистальт и действительность — М.: Мысль, 1993.— 663 с.
3. Постмодернизм// Философия: Учебник/ Под ред. В.Д. Губина, Т.Ю. Сидориной, В.П. Филатова.— М.: Рус. слово, 1996.— С. 408-421
4. Harvey D. The Condition of Postmodernity// Cambridge, MA and Oxford, UK.— 1992.— Р. 11-38
5. Лиотар Ж.-Ф. Ситуация постмодерна// Филос. и социол. мысль.— 1995.— №5-6.— С. 15-38
6. Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм.— М.: Интрада, 1996.— 255 с.
7. Вельш В. «Постмодерн». Генеалогия и значение одного спорного понятия// Путь.— М., 1992.— №1.— С. 129-130
8. Welsch W. Unsere postmoderne Moderne.— Weinheim, 1987.— 344 s.
9. Акилина М.И. Философия современной библиотеки// Библиотековедение.— 1996.— №4/5.— С. 91-100
10. Сеги М. Р., Морен М. Р. Фонды литературы на восточных и славянских языках в Национальной библиотеке в Париже// Журн. ЮНЕСКО по информатике, библиотечному делу и архивоведению.— 1979.— № 3.— С. 170-176
11. Вертхаймер Л. Канадские иммигранты и массовые библиотеки: десятилетний опыт работы// Бюл. ЮНЕСКО для библиотек.— 1974.— №3.— С. 133-139
12. Изудесман Д. Вивчення читача в Америці за національною ознакою// Бібліотека і читач на Україні.— Х., К., 1930.— С. 192-207
13. Евтух В.В. Этнический фактор в общественной жизни стран Северной Америки: история и современность// Зарубеж.мир: Социально-полит. и эконом.проблемы: Респ.межвед.сб.науч.ст.— К., 1990.— Вып. 19— С. 13-30
14. Зелинская М.Ф. Мультикультурализм и библиотечное обслуживание национальных меньшинств// Бюл. ЮНЕСКО для библиотек.— 1978.— №1.— С. 16-24

15. Hurioglu R. *Buitenlandse arbeiders en hun gezinnen in Nederland// Bibl. en samenleving.*— 1982.— Jg. 10.— '3.— Bez. 82-84
16. Kragh-Shwarz B. *The Danish Central Library for immigrant literature// Scandinavian Publ. Libr. Quarterly.*— 1994.— '3.— P. 16-20
17. Byberg L. *Centrum för invandrarlitterur i Norge// Biblioteksbladet.*— 1985.— Ag. 70.— '3.— S. 70
18. Siebolds U.-B.N. *New lending centre for immigrant literature// Scandinavian Publ. Libr. Quarterly.*— 1992.— '2.— P. 13-15

Надійшла до редколегії 01.03.98